

Zümrüdü Anka

Hüner Şencan

Zihnimdaki soru şu: İlk **abdallar** tarih sahnesine ne zaman çıktılar? **Abdal**'lar yani **sâcî**'ler¹... Veya şeyhler, sırruhû'lar... Bilgiyi ve irfanı doğrudan tanrıdan² aldığını imâ eden yazıcılar, kâtipler... Hokemâlar, hâkimler... Râhipler, râhibeler veya Mâce'ler³...

Kadim tarihte izlerini sürüyorum. Afrika ve Mısır'a bakıyor, oradan Sümerlilere geçiyor, İndus Vadisi'ni araştırıyorum. Çin'e gitmeye gerek duymuyorum, çünkü Çin, "medeniyet geliştirme" açısından bu üç bölge kadar eski değil. İlgi odağım Mısır, Cezîre ve İndus...

Başlangıçta Mısır ve Afrika'nın kaynak bölge olduğunu düşünüyordum. Çünkü Âdem peygamberin ve ilk insanların buradan yeryüzüne dağıldıkları tezi, benim de oradan başlamamı gerektiriyordu. Fakat sonra, zihnimde başka düşünceler şekillenmeğe başladı.

Şekil 1. Nubya'lı kanatlı kraliçe.

Sanırım mitolojik hikâyelerin *kuluçka devresi* Nubya'nın ilk zamanlarına ait. Yani milattan önceki on binli yıllar... Sâcî'lerin yumurtadan çıkıp civciv olarak yeryüzünde gezinmeye başlamaları dört binli yıllarda gerçekleşiyor. Onlar, Nubya'dan Mısır'a doğru ilerliyorlar... Cezîre bölgesine geçiyorlar. Ve son olarak İndus Vadisi'ne ulaşıyorlar.

Palazlanıp kanatlı kuş haline gelmeleri çok sonraki dönemlere ait... Yani, uçmaya başlamaları ve tanrı katına yükselmeleri... Milattan önceki iki binli yıllarda, Hind-ü İran'da ilk uçuş denemelerini gerçekleştiriyorlar. Ve sonra her tarafa dağılıyorlar... Milattan önceki binli ve altı yüzlü tarihlere gelindiğinde gökyüzünde süzülen veya peşlerinden binlerce insanı sürükleyen kuşlar olarak görüyoruz onları. Sâcî adı verilen bu kuşların semâvâta yükselmeleri ve tanrıyla irtibat kurmaları tarih boyunca devam ediyor. Milattan sonraki bin beş yüzlü yıllara kadar... O yıllardan sonra sayıları epeyce azalmış ama eğer ilaç kabilinden ararsanız günümüzde dahi var.

Bir konuyu netleştirmemiz gerekiyor.

Düşünceme göre; Seer, Sır, Sâci veya Mâci geleneği ne nübüvvetle, ne de risâletle ilgili... Kimilerinin benimsedikleri bu rol modeli bütünüyle başka bir şey... Gençliğimizde "hadis" diye öğrendiğimiz, fakat sonradan yakıştırma olduğu anlaşılan "124 bin nebî ve peygamber olduğu" görüşü, Sâcî ve Macî'lere kapı aralayamaz... Kimse, Sâcî'lerden, Sır'lardan veya Hubr'lardan⁴ ilâhi kılavuz çıkarmaya çalışmasın. İncamıza göre peygamberlerin kim oldukları adlarıyla bellidir.

¹ Sâci, mitolojik, folklorik figür. Secîli veya kafiyeli söz söyleyen kişi. Az ve öz konuşup anlamlı veya imalı konuşan kişi. Konuştuklarını veya söylediklerini kesin doğrular olarak beyan edip üzerinde tartıştırmayan kişi.

² Tanrı sözcüğü "ilah" anlamında kullanıldığı için cümle başları hariç, sürekli küçük harflerle yazılmıştır.

³ Mâce ve mâci. Belli bir konuda otorite olduğunu temsil etmek üzere elde taşınan asa, baston veya masse, maça, şeftir, ucunda ağır demir bulunan baston. Bastonlu kişi... Sihir sahibi, sihirbaz, akıllı adam, hakîm veya sôfi.

⁴ Hubr: Haber vericiler, bir bilen kişi, âlim veya arif kişi. Bir şeyin ne olduğunun bilincinde olan...

Sâcî'ler veya Saçlı'lar⁵; MÖ 4000'li yıllardan itibaren ortaya çıkıp yayılmaya başladılar. Başlangıçta sadece sihirbazlar, simyâcılar ve rüya tabircileri iken zaman içinde yeteneklerini arttırdılar; “yazı yazmaya” başladılar. Hikmetli sözler söylediler. Gelecek hakkında kehânette bulundular. Bu yüzden onlara “kâhinler” denmeye başlandı. Yaratılış üzerinde düşünüyorlar, teoriler üretiyorlardı. Tanrının varlığını ya idrak etmişler veya peygamberler vasıtasıyla gelen haberleri karîne olarak kabul etmişlerdi. İnsanlığa sorumluluk yüklenen ilk on bin yıllık dönemde⁶ gelen beş peygamber önemliydi. Âdem, İdris, Nuh, Hûd ve Sâlih...

Sâcî'ler ve Mâcî'ler bu peygamberlere karşı kıskançlık içindeydiler. Bir şekilde, kendileri de peygamber benzeri kişiler olmak istiyorlardı. Seçilmediklerini, kendilerine yüce kattan bir kitap tevdi edilmeyeceğini anlayınca bu kez kendileri harekete geçtiler. Kuş olup uçmaya ve tanrıyla temas kurmaya çalıştılar. Bunun mümkün olmadığını fark ettiklerinde ağız değiştirdiler.

“Kuşların Hükümdarı Simurg’un tahtına yükseldik. Binbir güçlülle ve çok sayıda kayıpla oraya vardığımızda bir Ayna ile karşılaştık... Ve o Ayna’ya baktığımızda şaşkınlık içindeydik, çünkü sadece kendimizi görüyorduk. Meğer seçen de, seçilen de; yaratan da, yaratılan da hep **Simurg** imiş. Biz Simurg’u arıyorduk, meğer Simurg biz imişiz”...

“Anka, Anhû, Hû diye günde on defa, doksan dokuzluk tespihimi çekerken birden gönül kapılarının açıldığını fark ettim... An-nî⁷ diye sayıklamaya başladım. Sonra kendimi kaybetmişim... Ankâ, Anhû, Annî, Ennî, Ninnî zikirleriyle sağ elim göğe uzanmış, sol elim arza merbût, semâ yapıyor halde buldum kendimi”...

İşte bu tür terâneler...

Kavramsal yapıların gelişmesinde altı dönem var. Gelin, “uçmayı beceremeyen bir kuş” ile tarif edelim bu dönemleri... Kuluçkalık dönemi, civcivlik dönemi, corukluk, piliçlik, yarkalık ve tavukluk dönemi... Sâciler, Seerler, Mâciler veya Zâhitlerin ortaya çıkması bu altı dönem içinde incelenebilir...

Sâcî adı verilen zevâtın “kuluçka dönemi” oniki bin yıl öncesine uzanıyor. O kadar eski... Gaga-sıyla yumurtanın kabuğunu kırıp dışarıya çıkan ilk Sâcî'ler Afrika’nın kurak toprakları Nubya bölgesinde görülüyorlar... İlk dönemin Sâcî'leri cansız ve cılız görüşler koyuyorlar ortaya... Kadını, tabiatı, yıldızları ve vahşi hayvanları tanrılaştıran yaklaşıma sahipler... Onları, “paytak gezen civcivler” olarak adlandırıyorum. Henüz civciv mesabesindeler ama büyük yol kat etmişler... Gittikleri her yere kendilerini “tanrısal kuş” olarak tanıtmışlar...

Tanrısal kuş anlayışı, “birleşik kaplar prensibine” göre gelişme göstermiş... Nubya ve Mısır’da bu anlayış varsa, çok geçmeden İran ve Hint’te de aynı anlayışın benzerleri ortaya çıkmış... Hatta göç edilen yerlerde daha fazla neşvü nemâ bulmuş.

Nubya ve Mısır insanlığın en eski yerleşim yerleri... Fakat şehirleşme, imar faaliyetleri, yazının bulunması, okuryazarlık gibi medeniyet öğeleri açısından Cezîre ve İndus bölgeleri Nil Vadisi’nin önüne geçiyor. Cezîre ve İndus’un kültür hazinesi Mısır’dan daha geniş, daha kapsamlı. Anka

⁵ Saçlı terimi “ulûhîl” kişileri tanımlamak için kullanılıyor. Tarih boyunca bu kişiler saçlarını ve sakallarını herkesten daha fazla uzatmışlar, örmüşler, boyamışlar, onlara garip ve değişik şekiller vererek normal insanlardan kendilerini farklılaştırmaya çalışmışlar. Eski tarihlerde bir anlamda herkes saçlı, fakat onların saç ve sakalları bütünüyle serbest bırakılmış. Taranmamış, çoğu kez yıkanmamış, hatta özellikle kirli olması için çaba harcanmış, diğer insanların dikkatini çekecek şekilde olması için özen gösterilmiş.

⁶ Milattan önce 12.000. yıllardan MÖ 2000’li yıllara kadar.

⁷ Annî: Benden...

Kuşu ve sırtında taşıdığı Sâci, bu bölgelerde bir süre yaşayınca Cezîre ve İndus ırmaklarının verimli topraklarını sever, yavrularını orada çoğaltmaya karar verir.

Milattan önce iki binli yıllara gelindiğinde civcivlik devrinden corukluk dönemine geçilmeye başlanır... Anka Kuşu ve bineğine yerleşen Sâciler veya Âhû'lar bilinen coğrafyanın üç temel bölgesinin üçünde de vardılar. Nubya-Mısır, Cezîre ve İndus vadileri... Toplu bir isim vermemiz gerekirse bu üç bölgeye *Erzu-kut* adını verebiliriz. Anlamı "Kutlu topraklar" demek... Veya Anka ruhunun, Anka kuşunun seyr-ü sefer ettiği kadîm topraklar.

Erzukur'a dağılan Sâcilik anlayışı zaman içinde birbirini besleyerek belli bir gelişme gösterdi. Yaratıcı'nın vahy ederek kendilerine kitap gönderdiği peygamberlerin arkasından Sâciler, Âhû'lar, Zâhitler, Sersem'ler, Mâci'ler, Seer'ler, Sır'lar, Sadu'lar, Magu'lar, Magi'ler, Derviş'ler, Şeyh'ler, Gavs'lar, Kutup'lar, Sofi'ler, Sûfî'ler, Aziz'ler, Baba'lar, Dede'ler, Ermiş'ler, Eren'ler, Evliya'lar, Velî'ler, Hazret'ler, Pîr'ler, Pîrân'lar adı verilen zümreler ortaya çıktı. Peygamberlere yardımcı olma görevine soyunmuşlardı ama hizmetleri boyunca kendilerine de bir elbiselik ANKA kumaşı çıkarmaktan geri kalmıyorlardı. Sâci'lerin veya Mâci'lerin dikkati çeken bir unvanları daha vardı. Onlara "Saçlı" deniyordu. Aslında bu ifade sadece baştaki "saç" anlamında değildi... "Saç ve sakal" anlamına geliyordu. Saç ve sakalını uzatmış, mâsivâ'dan elini-eteğini çekmiş, Aşk'ın girdabına kendisini kaptırmış kişi... "Ben dönerim yâne... Aşk ateşinden kavruk bî-çâre... Hem saçım, hem sakalım; kimes ne gâile"...

Saçlı'ların bir kısmı samimi dostlardı... Onlar sadece sakallarını ve onu da bir "avuç tutamacı" kadar uzattılar ama saçlarına hep sahip çıktılar. Anka kuşu biziz, biz Anka'nın tezâhürü veya Dünya'daki yansımasıyız diye Osiris'in Benû Kuşu olmaya özenmediler... Seer'lik, Sır'lık, Sâci'lik, Mâci'lik iddiasında bulunmadılar. Sadece tarif edilen biçimiyle "ittikâ"⁸ etmeye çalışıyorlardı.

Sâcî'nin vaazlarında yer alan Anka Kuşu'nun tüyleri rengârenk, pırıl pırıl... Doğal olarak insanları etkiliyor... Özellikle ötüşü ve şakıması...

Seer'ler veya Sâciler, tüm zamanlar boyunca başarılı oldular. Çünkü peygamberlerin ayak izlerini takip ediyorlardı. Ayak izlerinin üzerinde yürümekle birlikte, hep kendi benliklerinin heykellerini yontmakla meşguldüler.

Onlar yenileyiciydiler... Her 500 yılda, her 1000 yılda bir dünyaya gelen diriliş erleri... Kendi adlarına konuşmuyorlardı, çünkü biliyorlardı ki, böyle bir durumda insanlar başlarını çevirip bakmayacaklardı bile... Bu nedenle, hep halklarının peygamberlerine atıfta bulunuyorlar, bir anlamda "500 yıl sonra onun sünnetini biz yeniden dirilttik" demek istiyorlardı. Elmas'ın pasını temizleyip onu ışıldayan hale getirdikleri için kendileri de "değerleniyorlardı"... Elmas değillerdi ama insanlar bu uğraşları nedeniyle onları elmas gibi görüyorlardı.

Söze Sâci'lerle giriş yapınca zaman geçti, **Zümrüd-ü Anka** kuşuna değinemedik. Zihnimdeki soru, evet, Abdal'lar veya Sâciler ama Abdal'ları incelerken aslında ben, **Zümrüd-ü Anka** kuşunu incelemiş oluyorum. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere Zümrüdü Anka kuşu eşittir, Sâci demek... Seer veya Sirruhû... Bu bildiğiniz havada uçan kanatlı kuş değil, yerde yürüyen, konuşan, yazan, gazel söyleyen veya mevlit okuyan...

Sâcilerin eserlerinde ve söylemlerinde değinmeden edemedikleri üç konu dikkat çekiyor: Kadın, kuş ve ruh... Bu üç kavram, yonttukları teabbüdî heykellerinin ana hammaddesi... Sâci Dünya'yı, insanlığı, evreni veya tüm kevnîyâtı bu üç öğeyle açıklıyor. Kadın, kuş ve ruh... Bu üç öğenin en

⁸ Günahlardan, haramlardan uzaklaşmak... Allah'tan korkmak ve O'nun rızasına nâil olma ümidiyle yaşamak.

iyi imtizaç etmiş hali, en iyi bileşime veya en iyi karışıma sahip örneği, mükemmel bir varlık olan “kendileri”... Kadın, kuş ve ruh prensibi herkes de var, fakat hiç kimsede kendileri kadar “mütekâmil” değil... Sâci, nasıl oluyor da yerine göre, bir erkek olduğu halde kendisini müennes veya dişi bir varlık olarak tanımlayabiliyor? Veya uçan bir kuş şeklinde... Veya “mahiyeti bilinmeyen” görünmez bir “ruh” olarak...

Bu tanımlama, en az on bin yıllık... Bu yüzden Sâci’yi binlerce farklı elbise giyip gezdiği derin zaman tünelinin içinde araştırmamız gerekiyor.

Zümrüd-ü Anka denen kuşa dönmek istiyorum. Gönlüm, o kuşu seviyor. Uzaktan, kuşları zaten hep sevmişimdir. Güvercini ve özellikle **guguşçuk**’u... Zümrüdü Anka kuşu benim için “bir bilmece” değil... Yaşayan bir varlık olmaması işimi kolaylaştırıyor. Hayâli, uydurma, mitolojik, aslıastarı olmayan bir kuş...

Tamam, mitolojik bir hikâye de... Onlarca Sâci bu kuşun sırtına binip yeryüzüne buğday taneleri saçarak binlerce kuşu peşinden sürüklemişse... Sırf bu nedenle mitolojinin kaynaklarını biraz irdelemekte yarar var. Ayrıntılı inceleme yapmaya zamanım yok. Belli belirsiz de olsa, gerçekleri buzlu bir camın arkasından yansıtırıyor olsa da, anlamağa ve öğrenmeye çalışmalıyım.

Öncelikle **zümrüt** kelimesine bakalım. Onun bizim bildiğimiz zümrüt olmadığından **adım gibi eminim**. Parlama özelliği olmayan yeşil renkli bir taş, niçin bir kuşa ad olsun ki. Bu kuş, sırtında taş mı taşımış veya kendisi kıymetli taşlar gibi değerli mi imiş, yoksa tüyleri mi, yeşilmiş...

Düşüncem; kelimenin aslının **zümrüd** olmadığı...

Zû-Murd olabilir... Sû-Murd veya Sû-Murg... Kim bilir belki de Zû-Burd veya Zû-Bird...

Murd, murgh, morgh, burd, bird, verd, verdi hep aynı kelimeler...

Zû, kelimesi eğer tanrı anlamına geliyorsa Zü-murd’ü “tanrının kuşu” olarak anlamamız gerekiyor. Yani “tanrının kuşu **Anka**”... Biraz daha revize edebilirsek, “tanrısal kuş Anka” da diyebiliriz... “Tanrının kuşu”, “tanrıdan gelen kuş” veya “kendisi bizzat tanrı olan kuş”... Artık hangisi kulağımıza hoş geliyor, gönlümüze sıcak akıyorsa.

Tanrıların kadın, kuş veya ruh olarak tanımlandıkları ilk yer Nubya... Günümüzdeki Etiyopya ve Sûdan toprakları... Oradan Mısır’a, Ortadoğu’ya, Asya’ya, Hindistan’a ve İran’a yayılmış.

Nubya’lılar kadını hem tanrıça, hem kuş, hem de bilge bir insan olarak görmüşler. Kadının bilgeliği veya hikmet sahibi olması sonuçta “aziz”leştirilmesine neden olmuş. Bu bakış açısı önce Mısırlılara ve oradan da İbranilere geçmiş. Eski İbraniler, atasözlerinde “irfan” sözcüğüne hep “kadın” veya “dişi” olarak atıfta bulunuyorlarmış. **Seşat** eski Mısırlıların yazı ve irfan tanrıçası. Kendisine *Şevk-Abi* deniyormuş, yani Şevket veya Şefkat... İrfan tanrısı; İbiş kuşunun başıyla gösterilen Tot’un karısı veya kızı olarak değerlendirilmiş. Şefkat, milattan önce 2900’lü yıllarda hüküm süren “irfan tanrıçası”... Bin yıl sonra Mısır’ı ele geçiren Gerekler ona yeni bir ad bulmuşlar... Böylece **Şefkat** yeniden adlandırılmış, **Sofia** olmuş. Greklerin hikmet âbidesi Sofia, “irfan” adı verilen felsefenin “kadın prensibi” olarak değerlendirilmiş... Veya “irfan” denen olgu her ne ise, kadın denen varlık üzerinde bedenleşmiş. Yani, mücessem hale gelmiş... İrfan eşittir “kadın” olmuş. Veya irfan, aynı zamanda “kadın tanrıçasının adı”... Anka kuşunun...

Şefkat’in kocası, **tanrı Tot** da kadın zihniyetli ve kadın felsefesine sahip... O, aynı zamanda çift kanatlı Maat’ın refikası... (Öyle anlaşılıyor ki birden fazla refikası var.) Maat; hakikati ve adaleti

temsil ediyor. Neredeyse on bin yıldır antik Nubya'dan başlamak üzere "kadın, adalet, ruh ve hakikat" kavramları ya "kuş başlarıyla" temsil ediliyor veya başa takılan uzun bir "tüy" ile...

Greklerin yükselttikleri **Sofia** kelimesinin anlamı "irfan tanrıçası" demek... Eski İbraniler ona *Hukema* demişler. Yani "hâkim" demek veya "hikmet sahibi"... Latinler *Sapientia* olarak adlandırmışlar. Gnostikler "Her şeyin Annesi" demişler... Ve eski Hristiyanlara göre ise "Kutsal Ruh"...

İçimizdeki irfan; sofia aracılığıyla bize gelmektedir. Sofia kırmızı kanatlıdır... O, aynı zamanda doğru yolda olandır... Sofia akıllıdır, seerdir, bilgilidir, yaratıcıdır... Koruyan ve iyileştirendir, hakikattir. O, kanatlı bir kuş ve siyah tanrıçadır... Yaşlı bir kadın, insan, inançlı bir eş, kadın, âşık, anne veya kız kardeştir. Yahudilere göre **Hukemâ**, Süleyman peygamberin kendisinden "akıldâne" olarak yararlandığı eşidir. Onun Anka'sı, onun Zu-Murd'udur.

Biraz da Anka kelimesine bakalım...

Anka sözcüğü **Unkuru** ile ilgili olabilir mi? Unkuru veya ankara "dişi doğan" veya "atmaca kuşu" demek... Tek başına **Unkur** sözcüğü "insanlık" anlamına geliyor... Acaba anka, "insanlığı taşıyan" bir kuş mu? Tıpkı Garuda da olduğu gibi...

Bir başka ihtimal Anka kelimesinin **unuk** kelimesinden geliyor olabileceği. "Unuk" boyun demek, hani insanlar bir zamanlar "ünüğünü sıkırmı senin" derlerdi ya... Anka kuşu acaba bu yüzden mi uzun boylu... Arapçada **anka** diye bir kelime yok. Anka, **unuk** sözcüğünden dönüşmüş olabilir.

Kimileri **Anak** sözcüğüyle ilişki kuruyor. Anak "çevirmek" veya "kuşatmak" anlamında. Veya olağanüstü, nadir, tuhaf, öğrenmek isteyen demek... **Ankarib** diye bir kelime var "yakın olan" manasına geliyormuş... Kime yakın olan... Ve **ne kadar yakın**? Yoksa "hâmili kart yakınımıdır" diye bir belge mi taşıyormuş yanında...

Finikelilerde *Beni-Anak* diye başka bir kavram var. Onlarda *Anak* güneşin simgesi olarak değerlendirilmiş. Başka yazarlar ise Anak'ı güneşin sembolü Finiks kuşuyla ilişkilendiriyorlar. İbrani- cedeki **Anak** kelimesi ile **Anka** sözcüğü arasındaki yakınlık dikkat çekiyor.

Azerbaycanlıların teorisi farklı... Onlar Anka Kuşu'nun *Ankara* sözcüğünden geldiğini düşünüyorlar. Anka ve Ra sözcükleri... Anka kelimesi, İskit dilinde Flamingo veya Kuğu Kuşu demek... **Ra** sözcüğü ise çay veya ırmak... Öyle olunca Anka, "Irmağın Kuşu" anlamına geliyor... Veya mitolojik Kuknus Kuşu... Cygnus Kuşu... Yani "ötücü kuğu kuşu"... Öttüğü zaman gagasındaki delikten 360 farklı ses çıkaran... Veya Dünya'daki 360 dilde konuşup herkesle anlaşılan, herkesin nabzına göre şerbet veren...

Batılılar Anka türü kuşları **griffin** olarak isimlendiriyorlar. Griffin, "hilkat garibesi kuş" demek veya "acâip mahlûk"... Bizim "acâip-garaip" kelimemiz onlara **griffin** olarak geçmiş. Yani, hayal mahsulü yaratık demek... Çocukları eğlendirmek veya korkutmak için uydurulan... Veya büyükleri efsunlamak, uyutmak için...

Şekil 2. Üç âteflî Benû kuşu veya Anka.

Şekil 3. Ruhumuz, Ba.

Hristiyanlar **Anka**'yı; öldükten sonra tekrar dirilme düşüncesinin simgesi yapmışlar. "Finik öldükten sonra nasıl dirildiyse, biz de öyle dirileceğiz" demişler. *B'asü ba'del mevt* için Finik veya Anka kuşu insanların daha iyi inanmalarına mı neden oluyormuş?

Anka kuşuna Türk mitolojisinde Tuğrul demişler... Oğuz Kaan ilk eşini başında Tuğrul Kuşu bulunan bir ağacın kovuğunda bulmuş. Başka bir rivayete göre **Tuğrul** Kuşu Moğolları, **Konrul** Kuşu ise Türkleri temsil edermiş. Atilla'nın ve bazı Oğuz boylarının bayraklarında Tuğrul kuşu resimleri varmış. Yani mübarek Anka kuşunun... Kül Tigin'in (MS 684-731) miğferinde Tuğrul kuşunun simgesi bulunurmuş.

Arap mitolojisinde Anka kuşunun adı **Ruh** veya **Ruh Kuşu**...

Kürt mitolojisinde Anka kuşunun adı **Simir** veya **Sâmir**... Zamir...

Milattan sonra 1000'li yıllarda yazılan ve altmış bin beyitten oluşan Firdevsi'nin *Şehname*'sinde Süleyman Peygamberin kuşlar meclisinde yer alan "**irfan kuşu**" olarak tanıtılır **Anka**... Şehname'ye göre, bilemediğimiz bir nedenle kendisine yasaklama getirilir ve Kâf dağına hapsedilir. Süleyman peygamber tarafından Kâf Dağı'nda tutuklu olarak yaşamasına karar verilen bir kuştur o...

Kimileri **Anka** ile **Samandal** kuşu arasında ilişki kurmaya çalışıyor. Jahiz (Cahız) samandal'ı tanımlarken ona "*anka el-hurâfiyya*" adını verir. Başka yerde ise Samandal kuşunu Hint kuşu olarak takdim eder ve ateşe girdiğinde tüylerinin yanmadığından söz eder. Bir paragrafında Anka'yı Simurg veya Simurg'un bir türü olarak anlatır. Cahız'ın kitabından anlaşılan şudur: Anka, hem Samandal'dır, hem de Simurg'un bir türü...

On üçüncü yüzyılın ortalarında (1250'li yıllarda) Kazwini tarafından yazılan *Acâib-ül Mahlûkat* adlı kitapta Anka bütünüyle mitolojik bir kuş olarak anlatılır. Uzak bir adada yaşayan ve filleri yiyen sürgün bir kuş... Uçarken büyük bir gürültüler çıkaran...

Anka kuşu İncil'de de yerini alır, **Anâkim** adıyla...

Diğer mitolojik anlatılara bakalım...

Masal kitaplarında Anka kuşunun devasa boyutlarda olduğu yazılı... O, filleri taşıyacak kadar güçlü ve kuvvetli... 1700 yıl ömrü olan... Dişi cinsinin sekiz kanadı var... Boynu çok uzun... Erkek olanının tüyleri metalik gökkuşağı renkli... Her zaman boynunda beyaz bir halka taşıyor. O halka; "Kutsal Ruh'un" hâlesini temsil ediyor... Veya "kutsal nefesi"... Hatırlayınız, Güruda'nın da boynu beyazdı... Tüyleri çok renkli, çünkü dünyadaki bütün kuşları o temsil ediyor. Her kuşun rengi onun tüylerinde özel bir renkle temsil edilmiş... Tek kuş ama bütün kuşları temsil ettiği için otuz kuş... Veya üç yüz kuş, üç bin kuş da diyebilirsiniz... Kanatları beş fili taşıyacak kadar geniş... Korkunç bir sesi var, haykırdığında bütün hayvanların ödü patlıyor... Ömürleri sona yaklaştığında erkek ve dişi Anka kuşları bir araya gelip gagalarını birbirine sürüyorlar... Böylece ateş çıkarıp çalı çırpıdan oluşan yuvalarını ateşe veriyorlar. Yaşlı olan eş hangisi ise kendisini

Şekil 4. Filleri taşıyan anka kuşu.

yakıyor ve yok oluyor. Sonra, çok zaman geçmeden yanan eş küllerinden yeniden doğuyor... Bir tür *ba'sü ba'del mevt*...

Bir de **Hanzala** söylencesi var... Hanzala ibni Safvan⁹ isimli bir peygamber her gün çocuk kaçırmayıyor olması nedeniyle **Anka** kuşunu öldürür ve insanlığı bu korkunç yırtıcıdan kurtarır. Araştırmacılar Anka hikâyelerinin on birinci yüzyılda Fâtımîler devrinde yaygınlaştığını düşünüyorlar. Hanzala masalı da o deneme ait olmalı.

Şekil 5. Hanzala peygamber ve Anka kuşu.

İslam öncesi Arapları bu kuşun Allah'ın yarattığı mahlûklardan bir mahlûk olduğuna inanırlarmış. Başlangıçta mükemmel bir kuş imiş, fakat zaman geçince Anka, yeryüzünden hayvanları ve küçük çocukları kaçırmaya başlamış. Bunun üzerine insanlar Allah'a yakarıшта bulunmuşlar: “Ne olur rabbimiz, bu kuşun neslini yok et” demişler. Böylece duaları kabul edilmiş ve Anka kuşu yeryüzünden yok olmuş, nesli bitmiş.

Söylence kısaca böyle, fakat niçin bu kuş için “Anka” sözcüğü kullanılıyor... Anka bir “kuş”, ama aynı zamanda “ruh” ... “Tanrının ruhu”...

⁹ İslam Ansiklopedisi'ne göre, İslâm'dan önce tevhid inancına bağlı kaldığı veya Ashâbü'r-res'e peygamber olarak gönderildiği rivayet edilen kişi. Kuran'da, hadis kaynaklarında ve ilk İslâmî kaynaklarda Hanzala b. Safvân'dan söz edilmemiş. Res adı verilen bir toplumun insanları, küçük çocukları dağa kaçırıp onları yiyen anka kuşundan kendilerini kurtarması için Hanzala b. Safvân'a başvururlar. Hanzala Tanrı'ya dua eder ve onun duasıyla insanlar bu kuştan kurtulurlar. Buna rağmen insanlar rahat ve huzura erince onun peygamberliğini reddedip kendisini öldürürler. Hikâyeden anlaşılacağı gibi, Hanzala da Anka kuşu gibi mitolojik bir varlık...

Arapçadaki “**ihbar anhû**” ifadesi Anka’ya dönüşmüş olabilir mi? Anhû veya Ankû... Zaman içinde de Anka... Buna benzer onlarca olasılık mevcut. Hangi görüşün doğru olduğunu bilmiyoruz. Kâf dağında yaşadığı kurgulanan bu mitolojik kuş, aslında “kuş şeklinde bedenleştirilmiş olan bir ruh”... Kaynaklarda **Anka’nın** Simurg kuşuyla ve onun da Zerdüş’tün **Senâ Kuşu**’yla alakalı olduğu yazılı.

Aslında bütün kuşlar birbirleriyle ilintili. Anka’nın ilintisi; Garuda’yla, Feng Huang’la, Ziz ile ve nihayetinde Mısırlıların Benû kuşuyla...

Anka’nın fiziksel tanımlamasından çok manevi tanımlaması ilgimi çekiyor. Yani onun bütün kuşların ruhlarını temsil ediyor olması konusu... Veya bütün insanların ruhlarını... **Anka kuşunu** bazen insan yüzlü olarak resm etmişler. Ve aynı zamanda **insan sesli bir kuş**... Anka, İslam öncesi dönemlere kadar uzanan bir kuş, fakat İslam’dan sonra kimlik değiştirmiş **Simurg’a** dönüşmüş... “Tarih” adı verilen çırpıcıya biraz Anka kuşu konmuş, biraz İslam, biraz da sofizm... Sonra üç el çırpılmış veya üç kere düğmeye basılmış. Ortaya çıkan karışım, “milkşeyk” içeceğinin adı **Simurg**... Ben ona, Anka’smurg diyeceğim... **Anka’smurg** içeceğinin tadına ilk Attar bakmış, sonra Rumi, Sunullah Gaybî, Şeyh Gâlip ve diğerleri...

Şekil 6. Heku veya Heka. Atum tarafından zamanın başlangıcında yaratılmış.

Attar’ın Simurg’u ayrı bir yazı konusu... Anka’yı Simurg kaftanıyla incelemeyi başka bir yazıda ele almayı düşünüyorum.

Rumi’ye bakalım... O, Anka’yı veya Simurg’u “Ana kuşu” olarak değerlendiriyor. Veya “Ana kuş”... Örnekler vererek kendisini o kuşun yerine koyuyor: “Bugün Anka benim, bugün Padişah benim, fakat bildiğin değil” diyor. Bize Hüdhüd kuşunu anlatıyor. “Belkıs, Hüdhüd’ü gördü onun Anka kuşu olduğunu anladı” diyor. “Duyu organları onu bir köpek gibi gördü, gönlü ise derya deniz”... Anlamıyorum, niçin “köpek” sözcüğü kullanılıyor? Hüdhüd’ü değersiz görmek için bu tür benzetmeye ihtiyaç var mı? Bana öyle geliyor ki, bilinçaltında Sen-Murgh’un yansıması var, yani Zerdüş’t patentli Köpek Kuşu’nun... “Cismi köpek kadar değersiz, ruhânisi Güneş kadar değerli” anlatısı... Kadîm söylencenin, yeni bir biçem içinde sunulması...

Yaptığımız araştırmalara göre, **Anka** kuşunun atası **Fînik** (Phoenix)... Ve Fînik Kuşunun atası ise MÖ 1600’lerde zirve yapan **Benû kuşu**... Beni kuşu ise Güneş tanrısı **Ra’nın ruhu**... Olaya şöyle bakalım...

Anka kuşu, tanrı Ra’nın ruhu,
veya sadece tanrının ruhu,
tanrının tezâhürü,
Bilmiyoruz; tanrı belki güneş, belki başka bir tanrı...
Anka yükselen ve gökyüzünde parlayan bir kuş, ışıldayan, aydınlatan...
Veya etrafına bilgi ve hikmet ışıkları saçan...
Yoksa Anka kuşu biz miyiz? Her birimiz...
Yani, Tanrı’nın ruhundan üflediği insanlık...

Mısır'da, antik zamanlardan günümüze kadar gelen ve adına **sfenks** denen bir takım kalıntılar var. Çeşit, çeşit... İnsan başlı, kadın yüzlü, aslan vücutlu ve kuşsal kanatlı... Bütün sfenksler; tarih boyunca yarı insan, yarı vahşi varlıklar olarak düşünülmüş. Sfenksler; tuhaf bir şekilde aslan, kuş ve insan karışımı "özel yaratıklar"... Onlara, "insanımsı ve aslanımsı kuş" adını verebiliriz. Eski Mısır mezarlarında bulunan "kartal başlı sfenksler" tanrı Horus'u temsil edermiş. Mısırlıların sfenkslerinde çoğunlukla kanat yok ama Grekler ve Asurlular sfenksleri hep kanatlı düşünmüşler. Sfenksler, gizemlerin ve esrarlı ilimlerin simgesi... Sfenks denen "insanımsı ve aslanımsı kuş", insanların koyucusu, onlara yardım eden, onları bağışlayan ve aynı zamanda firavunun güç ve iktidar simgesi... Batılı yazar yorum yapıyor. "Sfenksler, Ankh simgesinden türetilmiştir. Maddede mündemiç olduğu düşünülen ruh veya Greklerin harikulade yaşam kuşu "finiks" de ondan çıkmıştır. Yani Anka'dan...¹⁰ Sfenks veya finiks aynı zamanda Benû Kuşu'dur... Veya "ruh" adı verilen "Yüksek Enerji"...

Şekil 7. Kadınsı, aslanımsı kutsal kuş, Anka

Mitolojik kaynaklara göre, **Sfenk** veya **Sfink**'in dört önemli gizemi var. Sfink insanı temsil ediyor. Ve onda bulunan dört hasleti... Veya dünyadaki dört elementi... Bu elementler insanda değişik oranlarda bulunmasına karşılık sfink'te dengeli ve sinerjetik... Sfink "kâmil insanı" temsil ediyor. Yani Magus'u veya Mâce'yi... Sfink'in sözü edilen dört gücü, Mâce'nin "dört kelimesi"... Sfink, "kızıl tenli anne" demek veya "ata-anne", "en büyük anne"... Batılılar ona Babalon diyorlar veya Bâbî İlôn... Babî İlôn, ruh demek yani Bâ... Aslî cevheri olan Hû'nun tezahürü... Veya Hû'nun aktivasyona geçirilmesi... Onun canlandırılması, faal hale getirilmesi, onunla birlik olunması... Veya ona yükselmesi... **Heka**'ya veya **Heku**'ya ulaşılması...

Sfink'in, insanı mükemmel olmaya ulaştıracak gizemli dört gücü elde etmesi, onun dört alanda başarılı olmasına bağlı. Birincisi ne yapacağını BİLMESİNE, ikincisi, neyi İSTEYECEĞİNE, üçüncüsü neye CÜRET EDECEĞİNE, dördüncüsü ne zaman SESSİZ KALACAĞINA karar vermesine. Bu dört elementi bir araya getiren varlık "Sfinks" oluyor veya "Finiks Kuşu". Veya "Ruh Kuşu", "Anka Kuşu"... "İnsanı Kâmil"... Arkası devam ediyor, Benû Kuşu veya Simurg... Bülbül, Hüdhüd, Kanarya veya Guguşçuk... Kimilerine göre Ankh veya Anka Sfink'in beşinci gücünü temsil ediyor. Beşinci güç, GİTMEK veya UÇMAK...¹¹

Şekil 8. Ankh veya Anka veya O'ndan...

Ankh, Ank veya Anka, hepsi "ruh" anlamına geliyor veya "can"... Yaşıyor halde iken "can", öldükten sonra "ruh"... İnsan ölünce, uçuyor ve tanrı katına yükseliyor... Ebediyete ulaşıyor... Ya sonsuzluk içinde kalıyor veya başka bedenle hulûl ediyor... Yani enkarnasyon... Yeni bir beden içine girerek yeniden hayat bulma... Devrî bir sonsuzluk içinde ebediyete kavuşma.

¹⁰ Alvin Boyd Kuhn, Esoteric Structure of the Alphabet, s. 38.

¹¹ Michael Osiris Snuffin, The Thoth Companion: The Key to the True Symbolic Meaning of the Thoth Tarot, s. 48.

Sfink kelimesinin anlamı hiçbir zaman tam olarak anlaşılamamış, fakat araştırmacılar onun ikili bir karaktere sahip olduğunu söylüyorlar. Sfink'in Ankh'tan veya Anhü'den geldiğini bu kelimenin çiftli olmayı ifade ettiğini veya "duplikasyon" anlamına geldiğini belirtiyorlar. *Sf-ankh* "ikili yaratıcı" veya "ikili oluş" demek. "İkili kadın", "kadınımsı erkek" veya "cinsiyetsiz"... Artık hangisi doğrusu ise... *Sf-ankh* Atum'un Dünya'daki görünür olan imgesi... Sfink'in tarihi MÖ 2700'lü tarihlere kadar uzanıyor. Atum hem yaratıcı tanrı, hem güneş, hem de Güneş saatini kuran... *Sfink* kelimesinin *Ankh*'tan çıktığı artık tartışma konusu değil. Bu konuda belli bir mutabakat sağlanmış. Ben bir adım ileri gidiyor *Anka* sözcüğünün *Ankh*'dan türetilmiş olduğunu söylüyorum. Etimolojik ve antropolojik kanıt bulmak için zaman kaybedemem. Sfink'in sahip olduğu dört gücün derviş Mâce'ye işaret etmesi ve Ankh'ın beşinci güç olarak tanımlanması benim için yeterli.¹² *Sp-Ankh* kelimesini bazıları "Bu O'ndandır" anlamında çevirmişler. Ankh eğer "ondandır" anlamına geliyorsa kelimenin daha yalın halini bulmaya çalışmalıyız. Şöyle bakalım; An-"ondan" anlamına gelen bir ön takıysa -kh "O" demek... O, yani Yaratan... Ankh, yaratanın yansıması, duplikasyonu veya Dünya'daki tezahürü... Veya cânân, cânlar... Ayna...

Veya Ankh sözcüğünün anlamı **Ah** demek... "Ah", yani ışık veya nur... Yaratılışın manevi kaynağı, manevi özü... Âhû, ise "nurlu kişi" demek veya "ışıklar içinde olan", "aydınlanmış", "aydınlatılmış"... Güzel sanatlar alanında çalışan hattat adayı, celî sülüs yazısıyla, "Ah minel Aşk" *meşki* çekerken¹³ acaba ne demek istiyordu... "Aşk veya Işık'tan gelen ışık" mı demek istiyordu, yoksa "Nur'dan gelen nur, Nur'dan mebni nur" mu? Ah'ın aşk veya ışık olduğunu anlayınca perdeler aralanıyor... Hattat belki hiçbir şeyin farkında değil ama şunu demek istiyor: "Aşk, minel Aşk" veya "Işık minel Işık"... Veya Işkeyn¹⁴... Veya sadece Işık¹⁵...

Şekil 9. Ah minel aşk ve hâlâtihî... Aşk ve yine aşk ve onun halleri...

"Anka-Ra" kelimesi... Ra'nın ruhu veya onun yansıması demek... Veya Anka kuşu...

Necip Fazıl'ın 33 *Halka* isimli eserinde *Derviş Ahmed Semerkandî* adlı bir pîr var, şöyle söylüyor: "*Anka kuşuyum, nişânım bilinmedi*". Bu ifadede geçen "nişân", anka kuşunun boynundaki halka mı? Yoksa şu sözleri mi? "*Derviş âbâd isimli yerde uyanık bulunuyorken ruhani bir ses bana dedi ki...*" Ve devamla... "*Müşahedeyle malum oldu ki...*"

Anka mitolojik bir kuş ama aynı zamanda dervişin onu kendisiyle özdeşleştirdiği... Onun bir takım yüksek özelliklerini kendisinde gördüğü... Takdim, "Hakikati aramak için yola çıkan kuş" şeklinde başlıyor, okuyucu zihinsel olarak hazırlandıktan sonra "araştıran adam kayboluyor" yerine "Hakikatten bilgi alan ve haber getiren kuş" sahneye çıkıyor. Yani Anka Kuşu veya Si-murg... Hayatın ruhu, hayatı yorumlayan Kuş... Veya Seer, Sır, Sırruhû...

¹² İlk ben söyledim zannediyordum ama durumu benden önce fark etmişler. Gerald Massey, "A Book of the Beginnings" isimli eserinde Anka, Feniks ve Ruh kelimelerinin ANKH kaynaklı olduğunu belirtiyor.

¹³ Meşk çekme: Hüsnü hat karalamaları veya denemeleri yapma.

¹⁴ Işkeyn: iki ışık.

¹⁵ Işık: Işık.

Nubya’da bulunan “kuş başlı yılan tanrıçası” resminin tarihini araştırmacılar MÖ 4000 yıllara kadar uzanabileceğini belirtmişler. Hem kuş, hem yılan, hem de tanrıça... Yine Nubya’da Gebua Mabeti’nde “atmaca başlı Ra tanrısının” Sfenk’ini bulmuşlar. Bu arada timsah başlı olanlarını ve diğerlerini... Anka’nın kökeni Sfenk’lere dayanıyorsa... Sfenk’lerin kökenini araştırmalıyız. Araştırmacılar, Sfenk’lerin yaratıcı Atum ve güneş tanrısı Ra ile bağlantılı olduğunu yazıyorlar. Müslümanların **Anka** kuşu ile işi ne? Anka kuşu, kökleri pagan inançlara dayanan bir “sokuş-turma” değil mi?

Antik Mısırlıların tanrı derecesine kadar yükseltile Mâce’sinin adı **Tot**... Veya **Touth**... O kadar kutsal bir kişi ki, “kuş” başı ile temsil ediliyor. Çünkü kuş, semadan bilgi getiren ve semaya bilgi götüren ruhânî bir varlık... “İrfan” veya “hikmet” denen olgu her ne ise, onun temsilcisi... İrfan veya hikmet; hem **kuşla**, hem de **kadınla** ilgili... Ve bir de “**ruhî**” yönü var. Kuş, kadın ve ruh... Mâci veya Sâcî üçünün de temsilcisi...

Şekil 10. İrfan tanrısı Tot veya Anka.

Sâci; dünyasal düzlemde bir “**saçlı**” ama **kuş, kadın ve ruh’u** birlikte temsil ediyor olması nedeniyle aynı zamanda tanrısal veya **ulûhî**... **Ulûhil**... **Semâvât’a ait**... Bu dünyada yaşıyor ama **ötesel**... Peygamber değil ama tanrıyla bir şekilde **irtibat halinde olan**...

Sâci, Zâhid veya Murtazâ nefsinin kadın yönüyle oynamayı seven kişi... İbn-i Arabî nasıl oluyorsa **Zât** kelimesinin esasının müennes olduğunu keşfediyor. Ve ilaha açılan kapı olarak iç hayatının seyr-i sülûku’nda müennes kipiyle düşünmeye başlıyor. Nefs ve kadın diyor... Nefs ve ruh... Acaba, “nefes ve kadın”, “nefes ve ruh” mu demek istiyor... Arabî, “tanrının kadındaki görünümü veya tazâhürü diğerlerinin arasında en mükemmel olanıdır” derken, Firavunlar döneminin söylemini tekrarlamış olmuyor mu? *Tanrıyı en yoğun ve en mükemmel bir şekilde kadında müşahede etmek*... Aslında Sâci, kadında tanrıyı görmüyor kendisini dış bir varlık olarak değerlendirip kadın düşüncesi aracılığıyla kendisini tanrıyla özdeşleştirmeye çalışıyor.

Şekil 11. Tanrıça İziz veya Ziz Kuşu.

Öyle anlıyoruz ki **Anka** hayal ürünü bir kuş değil... O, Sâci’yi temsil ediyor. Veya “Sâci” kendisini Anka kuşu ile betimliyor... Anka’dan söz ederken “ben” dili ile değil, “O” dili ile konuşuyor. Anka; düşünce, hakikat, adâlet, bilgelik, ilim ve tüm hikmetlerin kaynağı olan bir “kuş”... Bize verilmek istenen mesaj şu: Siz, Peygamberlere değil, Sâci’lere bakın... Sâci veya Anka bir kuş ama aynı zamanda bir **kadın**, bir **ana** veya **tanrıça**... Hak, adâlet, eşitlik ve

kâinattaki dengeyi düzenleyen tanrıça... O, Maat tanrıçası... İrfan tanrısı Tot'un karısı **Şevket...** Veya **Şefkat...** Tot, *erkeksi irfan tanrısı*... Refîkası Maat veya Şevket ise *kadınsı irfan tanrıçası*...

Antik Nubya ve Mısır toprakları irfan tanrıçalarıyla meşhur olmuş. Onlarcasını sayabilirsiniz... Ve onlardan biri de Câb ve Nât'ın kızı **İziz**... O, bir Aşk tanrıçası... Dolunayın, ay ışığının, kerâmetin, doğurganlığın, yardım severliğin ve tedavi ediciliğin... Çizimlerde geniş kanatları olan kuş resmiyle temsil ediliyor... O da bir **Anka Kuşu**... Kadın olmanın, ruhun, kuşun ve irfan'ın simgesi... Kısacası, tanrının...

Şekil 12. İrfan tanrıçası Şevket.

Tot ve karısı Şevket...

İziz...

Maat...

Nekbet...

Horoz...

Ve kuşsal nitelikli diğer tüm tanrılar...

Hepsi Sâci, hepsi kuş, hepsi kadın... Veya erkek bile olsa fark etmiyor, çünkü hepsi tanrının dişil yönünü temsil ediyorlar... Ve aynı zamanda hepsi ruh... Uçuyor ve ulaşıyorlar yüksek bir yere... Veya aklediyorlar, hikmetli sözler söylüyorlar...

Âşık oluyorlar, Aşk'ı veya Işk'ı temsil ediyorlar. Kendilerine sürekli danışılan Pîrist'ler ama aynı zamanda tanrının kendisi veya tanrının yeryüzündeki tezahürü...

Sâlih insanlar ile Sâciler aynı değil...

Hepimizin iyi düşünüp özeleştiri yapması gerekiyor.

Özellikle çeşitli renklerden ve cinslerden kuşları kümeslerine toplayıp onlara taklalar attıran, onları besleyip koruduğunu iddia eden, sonra onları yüksek fiyatlarla "meraklılarına" satmaya çalışan kuş bakıcılarının... Kuş çobanlarının...

Anka, "bir avcı kuşu"... O, özellikle "çaylak kuşları" yakalamak için kullanılıyor... Anka'nın pençesine düşen acemi temiz kuş, gözleri bağlanarak ve dualar okunarak "kümeşe sokuluyor". Ve böylece "bende-i mâşuk" oluyor, "hidayete" eriyor. Kuş çobanı boş durmuyor, ödüllendiriyor kendisini... Bütün rûhî sıkıntılarını gideriyor...

Bende-i mâşuk, cennet yollarının kendisine kolay kılındığı düşüncesiyle mânevî huzura kavuştuğunu zannediyor. "Şükürler olsun sana Anka" diye içleniyor. Tespihini alıyor "Bir Ank vardır Ank'dan içrû" sözüyle zikretmeye başlıyor... Zaman geçiyor, yoruluyor... Zihni dumanlanmış, dimağı karışmış halde sayıklıyor, "müşâhedât bunlar" diyor... "Müşâhedât"...

Ey Hanzala peygamber! Neredesin? Sana yalvarıyoruz, ne olursun gel... Ortalığı kaplayan ve insanların zihinlerini cendereye sokan bu Anka kuşlarından bizi kurtar.